

Tunnikonspekt: Eesti taasiseseisvumine

Eesti taasiseseisvumise eeldused

Rahvusvaheline tasand

- Sotsialistliku maailmasüsteemi kriis ja sellega seotud majanduslangus ilmnis juba 1980. aastate alguses.
- NSV Liidu rahvusvaheline positsiooni oli nõrgenenud (edutu Afganistani sõda, kontrolli vähenemine Ida-Euroopas).
- Lääneriikide surve võidurelvastumises tugevnes (tähesõdade programmid USAs).
- Lääneriigid takistasid NSV Liidu majanduskasvu (alandati naftahindu, majandusblokaad).

NSV Liidu tasand

- NSV Liit oli majanduslikult kokku varisemas.
- 1985. aastal valiti NSV Liidu kommunistliku partei juhiks Mihhail Gorbatšov, kes mõistis uuenduste vajalikkust.
- Gorbatšov algatas nn perestroika ja glasnosti poliitika, mille eesmärk oli riigisüsteemi täiustamine ja arendamine säilitades sotsialistlikku korda, ent riik oli parandamatult mandunud – seda polnud võimalik reformidega päästa.
- Tagurlikud jõud (reformide vastased) korraldasid 1991. aasta augustis riigipöördekatse.

Eesti taasiseseisvumise protsess 1987–1994

Eesti NSV kommunistliku partei juht oli aastatel 1978–1988 **Karl Vaino**. 1970. aastate lõpul–1980. aastate algul toimus Eesti NSVs venestamine.

1987

- Kevadel algas **fosforiidikampaania** – see oli rahva protest uute fosforiidikaevanduste rajamise vastu Kirde-Eestisse.
Fosforiit on merelise tekkega settekivim, lähteaine väetiste valmistamiseks.
Kaevandused käskis rajada Moskva keskvõim, et toota fosforväetisi kogu NSV Liidu tarbeks ning müügiks rahvusvahelisel turul. Eestile oleks jäänud lagastatud loodus ja saastatud põhjavesi. Protestiaktsiooniga peatati kaevanduste rajamine.
- 15. augustil moodustati **MRP-AEG** ehk Molotov-Ribbentropi pakti Avalikustamise Eesti Grupp.
- **23. augustil** korraldas MRP-AEG **miitingu** Tallinnas, **Hirvepargis**. Seal räägiti ausalt MRPst. Miitingul osalejate arv näitas, et ühiskond hakkas politiseeruma ja organiseeruma.
- 26. septembril ilmus Tartu ajalehes Edasi „**Ettepanek: kogu Eesti NSV täielikule isemajandamisele**“ ehk **IME ettepanek**. Selle kirjutise autorid olid **Siim Kallas, Tiit Made, Edgar Savisaare ja Mikk Titma**. Pakuti välja majandusprogrammi idee, kuidas Eesti NSV saavutaks majandusliku iseseisvuse Nõukogude Liidu koosseisus. Sellega nõustus lõpuks ka NSV Liidu keskvalitsus. 1989 võeti vastu seadus Balti riikide majanduslikust iseseisvusest.
- 12. detsembril 1987 asutati **Eesti Muinsuskaitse Selts** vabatahtliku üldrahvaliku ja erakonnavälise mittetulundusühinguna. See oli esimene tõeliselt rahva poolt loodud massiorganisatsioon. Seltsi tegevus ei piirdunud kitsalt muinsuskaitsete ettevõtmistega: tähistati ka ajaloolisi ja rahvuslikke tähtpäevi, õhutati rahvuslikku vaimu ja nõukogudevastaseid meeleolusid.

1988 – laulva revolutsiooni aasta

- 2. veebruaril tähistati Tartus **Tartu rahu aastapäeva**. ENSV võimuorganid ja Tartu linnavalitsus püüdsid miilitsa-ahelike ja koertega rahva kogunemist takistada.
- 24. veebruaril tähistati rahva algatusel erinevais paigus Eesti Vabariigi aastapäeva.
- 1.–2. aprillil toimus **loomeliitude ühispleenum**, kus:
  1. nõuti suuremaid õigusi rahvusteadustele;
  2. arutati rahvuskultuuri olukorda;
  3. avaldati rahulolematust Eesti NSV juhtkonnaga (parteijuht Karl Vaino, Ministrite Nõukogu esimees Bruno Saul).

Rahvas toetas väga pleenumi seisukohti, sest loomeinimesed olid rahva silmis autoriteetsed.

- 13. aprillil Eesti Televisiooni õhtuses saates „Mõtleme veel“ sündis ja viidi kohe ka ellu **Rahvarinde idee**. Saates, kus arutati, kuidas rakendada kodanikualgatust, tegi **Edgar Savisaar** ettepaneku luua perestroika toetuseks legaalne demokraatlik liikumine Rahvarinne. Samal ööl loodi Rahvarinde initsiatiivgrupp ja koostati Rahvarinde deklaratsioon. 1.–2. oktoobril 1988 peeti Tallinna Linnahallis Rahvarinde asutamise kongress, liikumise juhiks sai Edgar Savisaar.
- 14.–17. aprillil toimusid Tartu muinsuskaitsepäevad, kus toodi avalikult välja **sinimustvalge kombinatsioon** – EÜSi majal lehvib kolm lippu – sinine, must ja valge. Juunis kuulutati trikoloor rahvuslipuks.
- 6.–13. juunini toimusid nn **öölaulupeod**, kus noored igal ööl Tallinna lauluväljakul koos laulmas käisid. Lauldi peamiselt isamaalisi laule.
- 16. juunil määrati Karl Vaino asemel EKP juhiks **Vaino Väljas**.
- 17. juunil toimus Rahvarinde eestvedamisel **Tallinna lauluväljakul** ca 150 000 osavõtjaga **meeleavaldus**, kust saadeti teele NLKP XIX üleliidulise konverentsi edumeelsemad Eesti delegaadid. Sellest meelevaldusest levis maailma ka mõiste „**laulev revolutsioon**“.
- 20. augustil loodi **ERSP – Eesti Rahvusliku Sõltumatuse Partei**. See oli esimene mittekommunistlik erakond Eestis.
- 11. septembril toimus Tallinna Lauluväljakul üritus „**Eestimaa laul**“, kus osales väidetavalt ca 300 000 inimest. **Trivimi Velliste** kõnes kõlas esmakordselt üleskutse taastada omariiklus.
- **16. novembril** võttis Eesti NSV Ülemnõukogu vastu **suveräänsusdeklaratsiooni**. Selles dokumendis:
  1. kuulutati **Eesti seadused ülimuslikuks** NSV Liidu seaduste suhtes;
  2. nõuti **liidulepingut** (Eesti kuulumine NSV Liitu tuleb seadustada).

Eesti eeskujul võtsid varsti kõik liiduvabariigid vastu sellised suveräänsusdeklaratsioonid.

1988. aastal organiseerusid ka **iseseisvumise vastased**, NSV Liidu-meelsed jõud.

Loodi kaks tähtsat organisatsiooni:

1. Nn **Interliikumine** ehk Eesti NSV Töötajate Internatsionaalne Liikumine
2. Töökollektiivide Ühendnõukogu

Mõlemad ühendasid peamiselt üleliiduliste tehaste venekeelseid töölisi, kes olid huvitatud NSV Liidu säilimisest.

Uued poliitilised jõud Eestis 1988. aastal

Interliikumine	Rahvarinne	ERSP
Eesmärk: NSV Liidu säilimine	Eesmärk: liiduleping NSV Liiduga	Eesmärk: Eesti Vabariigi taastamine

1989

- 18. jaanuaril võeti vastu Eesti NSV **keeleseadus**, mis kuulutas eesti keele taas riigikeeleks.
- 24. veebruaril heisati **sinimustvalge lipp** Tallinnas Toompeal **Pika Hermann** torni. Sel kuupäeval hakati jälle tähistama iseseisvuspäeva.

- 24. veebruari rahvakoosolekul kolmas ettepanek Eesti kodanike registreerimiseks ja Eesti Kongressi valimiste ettevalmistamiseks – algas **kodanike komiteede liikumine**. Hakati registreerima Eesti Vabariigi kodanikke kodakondsusseaduse alusel. Eesmärgiks oli taastada Eesti iseseisvus **juriidilise järjepidevuse** alusel. Veebruaris 1990 valiti Eesti Kongress – õigusjärgsete Eesti kodanike esinduskogu.
- 23. augustil toimus **Balti kett**. See oli 600 km pikkune inimkett Tallinnast Vilniusesse. Osales ca 2 miljonit inimest. Ettevõtmise eesmärk oli **teadvustada Balti riikide okupeerimist** – 23. august 1989 oli **MRP 50. aastapäev**. Balti kett leidis maailmas elavat vastukaja. 1989. aasta lõpul tunnistas NSV Liidu Rahvasaadikute Kongress MRP salaprotokollide olemasolu ja kuulutas need kehtetuks.

1990

- 24. veebruaril toimusid registreeritud õigusjärgsete Eesti kodanike esinduskogu – **Eesti Kongressi** – valimised.
- 11.–12. märtsil toimus Estonia kontserdisaalis **Eesti Kongressi esimene istungjärg**. Eesti Kongressi alaliselt tegutsevaks täidesaatvaks organiks sai **Eesti Komitee** eesotsas **Tunne Kelamiga**.
- 18. märtsil toimusid Eesti NSV XII **Ülemnõukogu valimised**. Esimest korda nõukogude okupatsiooni jooksul olid valimised valdavalt demokraatlikud. Ülemnõukogu esimeheks valiti, nagu ka eelmises koosseisus, **Arnold Rüütel**. Valitsuse juhiks sai **Edgar Savisaar**.
- 23.–25. märtsil toimunud EKP XX kongressil **lõheneb EKP** ametlikult eestimeelseteks ja impeeriumimeelseteks. Eestimeelne osa otsustab luua iseseisva EKP.
- 30. märtsil kuulutas ENSV Ülemnõukogu välja **üleminekuperioodi**, mille lõppsiht oli omariiklus.
- 8. mail muudeti ära riigi nimi – Eesti NSVst sai **Eesti Vabariik** (NB! Eesti kuulus veel NSV Liidu koosseisu!) ja võeti kasutusele Eesti Vabariigi endised sümbolid **lipp, vapp ja hümn**.

Elavnes Interliikumine.

- 15. mail toimus **Interliikumise korraldatud miiting Toompeal**, mille käigus tungisid miitingulised Toompea lossi hoovi. Toonane valitsusjuht Edgar Savisaar kutsus rahvast raadio kaudu parlamendi kaitsele sõnadega: „Toompead rünnatakse! Kordan: Toompead rünnatakse! Üleliidulistes venekeelsete töolistega tehastes toimusid streigid.“
-

1991

16. jaanuaril otsustas NSV Liidu Ülemnõukogu korraldada sama aasta 17. märtsil üleliidulise referendumi Nõukogude Liidu säilitamise küsimuses.

Jaanuaris toimusid kommunistide võimuhaaramiskatsed Vilniuses ja Riias.

- 3. märtsil toimus Eestis nn ennetav **referendum Eesti iseseisvumise küsimuses**. Referendumi küsimus oli formuleeritud nii: „Kas teie tahate Eesti Vabariigi riikliku iseseisvuse ja sõltumatuse taastamist?“ 77,8% hääletanutest toetas Eesti iseseisvumist (sh 1/3 siinsetest muulastest).
- 19. augustil algas Moskvast vanameelsete riigipöördekatse – **augustiputš**.
- **20. augustil** võttis Eesti Vabariigi Ülemnõukogu vastu „**Otsuse Eesti riiklikust iseseisvusest**“ – sellega oli Eesti end NSV Liidust välja arvanud.
- 22. augustil taastunnustas Eesti Vabariiki esimesena **Island**.
- 24. augustil tunnustas Eesti iseseisvust Vene NFSV.
- 6. septembril tunnustas Balti riikide iseseisvust NSV Liidu Riiginõukogu.
- 17. septembril võeti Eesti Vabariik vastu ÜROsse.

Tänaseks on Eesti Vabariik sõlminud diplomaatilised suhted 193 riigiga.

1992

- 20.–22. juunil viidi läbi **Eesti rahareform**, millega Eesti Vabariik võttis rahaühikuna taaskasutusele Eesti krooni. Seni kasutusel olnud rublad vahetati kolme päeva jooksul kroonideks ning sellest alates oli Eestis ainus seaduslik maksevahend Eesti kroon.
- 28. juunil võeti rahvahääletusel vastu ja 3. juulil jõustus Eesti Vabariigi neljas **põhiseadus**.
- 20. septembril toimusid **Riigikogu valimised**. Ehkki Eesti põhiseadus näeb ette, et Riigikogu valitakse 4 aastaks, valiti toona see erandkorras vaid 3 aastaks (samuti valiti president vaid 4 aastaks 5 asemel). Riigikogu valimistega lõppes ka üleminekuperiood, mis kestis 2 aastat.
- 6. oktoobril vannutati taasiseseisvunud Eesti presidendiks **Lennart Meri**.
- 21. oktoobril astus ametisse taasiseseisvunud Eesti esimene **valitsus** eesotsas peaminister **Mart Laariga**. Valitsus pidi hakkama üles ehitama demokraatlikku riiki.

1993

Sel aastal tegeleti seadusloome ja riiklike institutsioonide ümberkorraldamisega.

1994

- 26. juulil allkirjastasid Eesti president Lennart Meri ja Venemaa president **Boriss Jeltsin** Moskvast nn **juulilepped** – kokkulepped Vene sõjaväe lahkumise kohta Eestist.
- 31. augustil lahkusid Eestist viimased NSV Liidu sõjaväelased. Nüüd oli Eesti iseseisev!

LISAD

2004

- 29. märtsist on Eesti Vabariik **NATO** täieõiguslik liige.
- 1. mail ühines Eesti Euroopa Liiduga.

Eesti iseseisvumise (1918) ja taasiseseisvumise (1991) erinevused ja sarnasused

Erinevused:

- Iseseisvumine saavutati sõja käigus, taasiseseisvumine toimus rahumeelselt.
- Iseseisvumisel oli vaja vastu seista Nõukogude Venemaale ja Saksamaale, taasiseseisvumisel saavutada eraldumine NSV Liidust.
- Iseseisvumisprotsessi oli kaasatud vähem inimesi ja eestvedajate tegevus oli illegaalne; taasiseseisvumise sündmustes osalesid rahvamassid, toimusid legaalsed aktsioonid.
- Iseseisvumisel ei saanud kaasata ulatuslikku välisabi (va Vabadussõjas); taasiseseisvumist toetasid paljud maailma riigid, samuti väliseestlased.
- Iseseisvumise perioodil loodi oma relvajõud; taasiseseisvumisel polnud see võimalik.
- Iseseisvumisel hakati riiki rajama nullist, taasiseseisvumisel toetuti varasemale kogemusele.

Sarnasused:

- Mõlemal juhul eelnes eestlaste pikaajaline vaimne ja füüsiline kurnamine.
- Mõlemal juhul eelnes rahvustunde tõus, rahvuskultuuri tähtsustamine, rahva poliitiline aktiivsus kasvas.
- Mõlemal juhul eralduti suure riigi küljest (Venemaa/NSV Liit).
- Mõlemal juhul kasutati soodsat olukorda – Venemaa/NSV Liidu majanduslik ja poliitiline kriis.
- Mõlemal korral saavutasid eestlaste poliitilised jõud otsustaval hetkel üksmeele.
- Mõlemal korral loodeti abi Läänest, tehti selgitustööd.

Loe Mart Nuti artiklit „Kuidas sai iseseisvuse taastamine võimalikuks?“ ajakirjast

Diplomaatia <https://diplomaatia.ee/kuidas-sai-iseseisvuse-taastamine-voimalikuks/>